

## O DRUHDY VELIKÉM PROTIVNÍKU PRAVDY A PŘIJÍMÁNÍ Z KALICHA. LITERÁRNÍ PRVOTINA JANY JANUSOVÉ

Milada Krausová

Motto 1: „Kacíři se vzámají. Tvrdě je stíhejme!“ Bohuslav ze Švamberka nehodlal v boji s husitstvím ustoupit ani o krok. Znovu se mu vybavila vážná tvář Petra Zmrzlíka. Ještě teď mu zněla v uších jeho slova: „Nikdy nebudu členem tohoto spolku, nepostavím se proti husitům.“ „Pěkný šlechtic.“ pomyslel si Bohuslav, „zastává se kacířů.“ Nemohl jeho jednání pochopit. Ani nechtěl. Pokynul pážeti a prázdné číše se znovu naplnily lahodným, chladivým mokem. Páni přijíjeli na pevnost a vítězství katolického svazu“<sup>1</sup>

Pro svůj první román si Jana Janusová vybrala rozporuplnou postavu Bohuslava ze Švamberka, tohoto „velikého protivníka pravdy a přijímání z kalicha“<sup>2</sup>, a později předního tábořského hejtmana. Literáty ne právě oblíbený Švamberk se stal hrdinou její knihy<sup>3</sup>, s příznačným názvem „*Labuť a kalich*“<sup>4</sup>. Husitství vzbudilo zájem Jany Janusové několikrát. Kromě regionálních studií je třeba zmínit zejména kniha Památná místa naší vlasti (1982), kterou napsala spolu s Otakarem Váňou. Jedná se o jednu z prvních českých publikací k dnes módním „místům paměti“. Husitství (zejména nejslavnějším bitvám) zde byla, i vzhledem k dobovému povinnému zájmu, věnována rozsáhlá kapitola.<sup>5</sup>

Z drobností, které dokreslují pohled autorky na husitství, stojí dále za zmínku jedna z mála pochvalných recenzí na hru Saracénský čert. Ta byla

---

<sup>1</sup> JANUSOVÁ, Jana: *Labuť a kalich*. Plzeň, Západočeské nakladatelství 1987. s. 46. Pro úsporu místa v poznámkovém aparátu jsou následující doslovné citáty z prvního vydání knihy uváděny jen formou odkazu na stránku přímo v textu.

<sup>2</sup> Takto hovoří o Bohuslavovi Vavřinec z Březové ve své Husitské kronice. BLÁHOVÁ, Marie (ed.): *Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*. Praha 1979, s. 54.

<sup>3</sup> Přehled díla autorky viz: KUMPERA, Jan: *Nedopitý kalich touhy*. In: *Dějepis XVIII. Sborník katedry historie*. Plzeň, ZČU 2000, s. 5 – 6.

<sup>4</sup> JANUSOVÁ, Jana: *Labuť a kalich*. Plzeň, Západočeské nakladatelství 1987. Vyšlo v počtu 5000 kusů. Druhé vydání: JANUSOVÁ, Jana: *Labuť a kalich*. 2. vydání. Ostrava, Amosium 1996.

<sup>5</sup> JANUSOVÁ, Jana – KÁŇA, Otakar: *Památná místa naší vlasti*. Praha 1982, s. 36 – 65.

uvedena u příležitosti 700. výročí založení města Plzně roku 1995 na plzeňském náměstí. Hra se s notnou dávkou ironie a sarkasmu snažila vyrovnat s proměnami Plzně za husitských válek, často k roztrpčení četných kritiků z řad církví, republikánů, vlasteneckých tradicionalistů aj.<sup>6</sup> Janusová patřila k těm tolerantnějším recenzentům. Především nehledala v dosti provokativním představení nějaký povinný hold českým dějinám. Napsala mimo jiné: „*Ve hře, značně historicky autentické a přitom zábavné, nešlo o nějakou urážku husitů ani katolíků.*“<sup>7</sup> Čtenáři našli v krátkém novinovém článku i stručný přehled dějin Plzně za husitské revoluce, což bylo při dějové složitosti hry pro zájemce velmi praktické. Pochvaly se dočkala i dle autorky vtipně napsaná postava zlodějky Uršuly, stejně jako snaha o historickou věrnost v řadě detailů.

### **Bohuslav ze Švamberka – životopis válečníka**

Následující krátký přehled o životě Bohuslava ze Švamberka má za cíl poskytnout základní informace a odkazy na vybranou regionální literaturu a prameny. Má sloužit především pro základní orientaci v problematice před vlastním pokusem o rozbor jeho románového obrazu. Jednou ze základních otázek čtenáře románů je přece vždy: A jak to bylo doopravdy? Kdo tedy byl historický pan Bohuslav ze Švamberka? Tento významný západočeský šlechtic bývá pro četnost jména Bohuslav v jeho rodu označován také jako Bohuslav VI.<sup>8</sup> Jindy jako Bohuslav mladší, pro odlišení od svého otce Bohuslava (V.),

---

<sup>6</sup> K hodnocení hry i obsahu srv. KRAUSOVÁ, Milada: *Mnoho povyku pro hru – Saracénský čert v Plzni*. In Husitský Tábor, 15. Tábor 2006, s. 121 – 146.

<sup>7</sup> JANUSOVÁ, Jana: *Viděla jsem Saracénského čerta*. Plzeňský deník, r. 4, č. 131, 6. 6. 1995, s. 11.

<sup>8</sup> Ke Švamberkům souhrnně nejnověji: JÁNSKÝ, Jiří: *Páni ze Švamberka*. Domažlice 2006. Bohuslav VI. ze Švamberka na Krasíkově a Boru – z bojovníka proti kalichu husitský hejtman, s. 52 – 61. – Srv. také medailonek Švamberků: KUMPERA, Jan: *Osobnosti západních Čech*. Plzeň 2002. s. 82. – K vývoji západních Čech za husitství souhrnně: BYSTRICKÝ, Vladimír: *Husitství v západních Čechách*. In: KUMPERA, Jan aj.: *Dějiny západních Čech*. 1. díl. Plzeň 2004, s. 112 – 149.

který se oženil s Annou Krušinovou z Lichtenburka.<sup>9</sup> Bohuslav VI. stanul počátkem 15. století v čele ochranného plzeňského landfrídu, který měl opakovaně co dočinění s husity.

Se Žižkou se Bohuslav střetl v otevřeném poli několikrát, vždy byl v táboře poražených. První potyčkou byla dodnes trochu záhadná bitva u Nekmíře (koncem roku 1419 nebo počátkem roku následujícího), kde měl Žižka poprvé použít vozovou hradbu. Předpokládá se, že však k dispozici vozů jen několik, zhruba sedm. Podruhé byl Bohuslav patrně mezi těmi, kteří došli k názoru, že slib daný kacířům není třeba dodržovat a vydali se za nimi, když opustili Plzeň. Švamberské vojsko v bitvě u Sudoměře bylo, Švamberkovu účast však zmiňují jen někteří autoři (Jánský, Čornej). Jediným Bohuslavovým úspěchem tak bylo, že plzeňský landfríd ovládl po odchodu husitů na Tábor Plzeň. Další bitvou proti Žižkovi bylo střetnutí u Panského (dnes Malého) Boru u Horažďovic v říjnu 1420. Bohuslav bojoval na straně dalšího slavného odpůrce husitů, v české historické tradici často démonizovaného Oldřicha z Rožmberka. Žižka tvrz Bor vypálil, a bránil se následně na návrší u kostelíka sv. Máří Magdalény. Úspěšně. Historik rodu Švamberků Jiří Jánský shrnul sympatie husitského hejtmana k Bohuslavovi: „*Však také byl Bohuslav u Žižky po králi Zikmundovi první na indexu.*“<sup>10</sup> Použijeme-li Jánského poněkud moderní vyjadřování, je třeba dodat, že na indexu byl Bohuslav bezpochyby nejen u Žižky. Kronikáři o něm píší s respektem a poměrně často. Bohuslav patřil k obávaným katolickým válečníkům, kteří v této době zdárně rozmnožili své rodové državy, i na úkor církve. Za zmínku v této souvislosti stojí i starší hodnocení Bohuslava ve Starých letopisech českých, v souvislosti s předchozím pobytem Žižky v Plzni (1419 – 1420): „*Žižka jel hned do Plzně a z tohoto města vedl mnoho bojů s panem Bohuslavem ze Švamberka, o kterých by bylo dlouho co psát. Ten pan Bohuslav vedl válku pro krále Zikmunda a dostával za to veliké*

---

<sup>9</sup> Rod se od 13. století psal podle svého nového sídla Švamberku (německy „Schwanberg“, tj. Labutí hrad) u Bezdržic nazývaného také Krasíkov.

<sup>10</sup> JÁNSKÝ, Jiří: *Páni ze Švamberka*. Domažlice 2006, s. 54.

peníze.“<sup>11</sup> Bohuslav si tak zabral zejména Zelenou horu u Nepomuka, kterou roku 1420 dobyl zpět od husitů, konkrétně od Mikuláše z Husi. Jánský píše o této události jako o velkém úspěchu katolické strany, který zabránil vzniku druhého Tábora, poblíž Plzně.<sup>12</sup> Pověstné je také starší Bohuslavovo tažení proti husitským „Chodům“ (1420). Nevíme, o které Chody šlo, zda o domažlické či tachovské. Vavřinec z Březové napsal jen, že je Bohuslav přepadl a pobil na nějaké hoře: „*Kněz pak ve zbrani byl zajat, doveden do Plzně a tam od protivníků (!) za hlaholu trubačů potupně upálen.*“<sup>13</sup> Zelenou horu a Manětín dostal Zikmund od Bohuslava do zástavy, jak finanční náhradu. Petr Čornej na základě prostředků, které měl tak pan ze Švamberka k dispozici, odhaduje, že oba bratři Švamberkové, tedy Bohuslav a Hynek Krušina, „*byli schopni po celý rok 1420 disponovat oddílem o 240 jízdních, eventuelně 480 jízdními po dobu šesti měsíců.*“<sup>14</sup>

Roku 1421 podnikl Žižka tažení na Plzeňsko, dobyl kláštery Chotěšov a Kladruby a směřoval na město Stříbro. Když se dozvěděl, že Bohuslav je právě na Krasíkově, zamířil proti němu. Ač Vavřinec z Březové i další označují hrad za „*velmi pevný*“ a Žižkovo vojsko za málo početné, boj netrval dlouho. „*...a v jednom dni obsadili mocí vrchol hory, lidově zvané Hřeben, a druhého dne dobyli věže spolu s mostem.*“ píše zmíněný kronikář. Bohuslav se rozhodl vzdát, ale jen do rukou svého známého, umírněného husity, Petra Zmrzlíka ze Svojšína, který byl právě v nedalekých Kladrubech. Žižka mu v tomto ohledu vyhověl. Vavřinec z Březové poznamenal o obtížnosti dohody: „*A ten pan Petr těžko od táborů dosáhl, že zůstali při životě.*“<sup>15</sup> 11. února 1421 se tedy Bohuslav vzdal, jeho lidé byli propuštěni, on sám uvězněn, nejprve na svém hradě, později

---

<sup>11</sup> *Ze starých letopisů českých.* Praha 1980, s. 62.

<sup>12</sup> Tamtéž, s. 53.

<sup>13</sup> BLÁHOVÁ, Marie (ed.): *Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic.* Praha 1979, s. 54.

<sup>14</sup> ČORNEJ, Petr: *Velké dějiny země Koruny české.* 5. díl. Praha – Litomyšl 2000, s. 272.

<sup>15</sup> BLÁHOVÁ, Marie (ed.): *Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic.* Praha 1979, s. 208 - 209.

ve věži hradu Příběnice v jižních Čechách. Po devítiměsíčním věznění přešel na husitskou stranu. Starý letopisec podotkl lakonicky, že se tak rozhodl poté, co se nedočkal pomoci od krále Zikmunda.<sup>16</sup> Tento názor je obecně přijímán, někteří autoři spekulují o hloubce jeho skutečného husitského přesvědčení, míře pragmatismu apod. Pro zajímavost uvedme hodnocení dvou nejznámějších současných husitologů. Čornej označuje Bohuslava za „*upřímného husitu*“<sup>17</sup> již při prvním pokusu o získání Prahy. V souvislosti s jeho změnou smýšlení na Příběnicích, používá rovněž výraz „*přemet*“. K postoji Žižky se vyjadřuje ve smyslu: „*Zda Žižku názorový obrat úhlavního nepřítele potěšil, nevíme. Trocnovský hejtman nepatřil k lidem, kteří lehce zapomínají a odpouštějí.*“

František Šmahel je ve svém rozboru složité situace na Táboře poněkud rezervovanější: „*V Písku in na Hradišti Žižku pálila půda pod nohama. Sektářská náказа rozleptala soudržnost tábořských obcí. Jedni viděli na Žižkových rukou krev jeho bývalých bratří, druzí mu vytýkali spolupráci s Pražany, kněží kolem Mikuláše z Pelhřimova zase nesnášeli jeho autoritativní zásahy do věrouky. Pikartství tábořské bratrstvo v očích husitské veřejnosti silně zdiskreditovalo a mocensky je oslabilo. A přesto tábořská víra stále ještě získávala nové stoupence. Je téměř k nevíře, že k ní v příběnickém žaláři našel hluboký vztah přední katolický velmož Bohuslav ze Švamberka. Na rozdíl od svého dočasněho spoluvězně panského rodu Menharta z Hradce, jenž několikrát vrazil táborům dýku do zad, Bohuslav již barvy neměnil a svou válečnickou průbojností prokázal bratrstvu platné služby. Žižka ho vzal na své příští tažení, a třebaže se vůči němu zcela nezbavil zakořeněné nedůvěry, svým způsobem ho respektoval.*“<sup>18</sup>

Jana Janusová nesledovala ve svém románu Švamberkovy osudy až do konce, opustila ho v momentě, kdy ho táboři i Žižka přijali definitivně mezi sebe. Zachovala tak alespoň na stránkách svého díla naživu oba hlavní hrdiny,

---

<sup>16</sup> *Ze starých letopisů českých.* Praha 1980, s. 90.

<sup>17</sup> ČORNEJ, Petr: *Velké dějiny země Koruny české.* 5. díl. Praha – Litomyšl 2000, s. 283, 317.

<sup>18</sup> ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce.* 3. díl. 2. vydání. Praha 1996, s. 102.

hejtmana Žižku i nyní již morálně obrozeného „hejtmana“ Bohuslava. Bylo by jistě zajímavé sledovat, jak by Švamberka i samozřejmě i Žižku vylíčila, pokud by její první dílo vzniklo po roce 1989. Obrazu obou historických osobností se budeme věnovat dále, nyní se alespoň krátce vraťme k historickému Bohuslavovi.

O vztahu mezi historickým Bohuslavem a Žižkou mnoho nevíme. Skvělý válečník Bohuslav se mezi tábory prosadil skutečně velmi rychle. V listopadu 1421 je již jmenován po Žižkově boku. Oba válečníci našli společnou řeč, i když je otázkou na jak dlouho. Krasíkov se dvakrát marně snažili dobýt Plzeňští (podzim 1421, únor 1422). V únoru 1422 opověděl Bohuslav válku svému někdejšímu spojenci Oldřichu z Rožmberka. Do správy získal zpět i Zelenou horu. Táboři mu svěřili také původně rožmberský hrad Vildštejn (Vlčtejn) u Blovic a především Horažďovice. Roku 1423 odchází totiž Žižka z Tábora do východních Čech, Jánský spekuluje, zda v tom nemohl být prsty právě Bohuslav, který měl „svému učiteli přerůst přes hlavu.“<sup>19</sup> Po boku Žižky nacházíme Bohuslava naposledy roku 1423, kdy mu pomáhal při dobývání hradu Panna. Zda byla Panna skutečně dobyta, nevíme, Bohuslav se každopádně poté vrátil z východních Čech od Žižky zpět do Tábora.

Kromě jeho účasti na celé řadě tábořských výprav, jsou zajímavé především jeho dosti dobrodružné pokusy získat pro tábory Prahu. Před jejími branami se objevil se svými druhy celkem třikrát. Poprvé se o ni pokusil již koncem září 1422 spolu s tábořským hejtmánem Janem Hvězdou z Vícemilic (řeč. Bzdinka). Zikmund Korybutovič, který Prahu tehdy spravoval, byl mimo město, dobýval Karlštejn. Táboři, usazení u radikálů na Novém Městě, však nezískali dostatek příznivců, a po jednání odtáhli a město ovládl znovu Korybut.<sup>20</sup> Podruhé se táboři pokusili o Prahu před velikonočními 1425. Přítomen byl opět Hvězda a také Roháč z Dubé. Bartošek z Drahonice popsal

---

<sup>19</sup> JÁNSKÝ, Jiří: *Páni ze Švamberka*. Domažlice 2006, s. 58.

<sup>20</sup> *Ze starých letopisů českých*. Praha 1980, s. 90 – 91. Z historiků podrobněji např. ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce*. 3. díl. 2. vydání. Praha 1996, s. 127.

situaci svým lakonickým stylem: „*Léta páně 1425 přitrhli Roháč a Jan Bzdinka, Žižkovi nástupci po jeho smrti, a pan Bohuslav ze Švamberka před velikonocemi s vojskem ku Praze a v noci se pokoušeli silou jí dobýt přes hradby po žebřících, ale Pražané je svrhli z hradeb i se žebříky.*“<sup>21</sup> potřetí se před Prahou objevili znovu na podzim roku 1425.<sup>22</sup> Obě strany uzavřely nakonec kompromisní vršovický mír.<sup>23</sup>

Roku 1425 se osud Bohuslava ze Švamberka uzavřel. Odešel skutečně na vrcholu. Krátce před ním totiž přišel o život jeho druh Hvězda, který byl smrtelně raněn šípem při obléhání Mladé Vožice. Bohuslav se po Hvězdovi stal vrchním tábořským hejtmanem. Ne však na dlouho. I jeho našel nepřátelský šíp při dobývání rakouského Retzu (u českých kronikářů „Reč“). Někdy po 24. listopadu 1425 zemřel v Moravském Krumlově.<sup>24</sup> Bartošek z Drahonic napsal o jeho konci: „*Téhož roku, totiž 1425, před svátkem sv. Václava vytrhli do Rakouska, způsobili tam mnoho škod a před svátkem sv. Martina dorazili k městu Retci, obléhali je po čtrnáct dní a pak město dobyli... Avšak před řečeným městem Retcí byl hejtman pan Bohuslav smrtelně raněn šípem do hlavy a po několika dnech zemřel*“<sup>25</sup> Vykonavatelem jeho poslední vůle se stal Přibík z Klenové. Bohuslavův bratr Hynek Krušina, který zůstal na katolické straně, se marně těšil, že získá pro svůj rod Zelenou horu. Přibík předal vše, co Bohuslav (v zastoupení) držel, táborům a ti městu Klatovy.

---

<sup>21</sup> Bartošek z Drahonic. Kronika. In: HLAVÁČEK, Jan: *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Praha 1981, s. 234.

<sup>22</sup> ČORNEJ, Petr: *Velké dějiny země Koruny české*. 5. díl. Praha – Litomyšl 2000, s. 350.

<sup>23</sup> Od posledních debaklu u Prahy absolvoval Bohuslav řadu dalších tažení a potyček. Od Prahy vyrazili proti městu Slaný, které dobyli a vypálili. Odolal jim hrad v Roudnici. V květnu 1425 marně obléhali Žebrák a Točnick, vypálili město Žebrák a Hořovice. Plenili také na panství Kolovratů (Krašov, Libštejn). Za patnáct dní dobyli starý vodní hrad ve Švihově. Shořela také tvrz Obořiště, i s majitelem. Při tažení na Moravu vypálili táboři např. starobylý klášter Louka u Znojma.

<sup>24</sup> Pán Retzu Jan z Hardeka byl zajat a odvezen s celou rodinou, zemřel ve vězení v Praze o dva roky později.

<sup>25</sup> Bartošek z Drahonic. Kronika. In: HLAVÁČEK, Jan: *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Praha 1981, s. 236

Bohuslav nebyl ženat, zprávy o jeho údajných dětech jsou velmi nespolehlivé. Jedinou ženou, která je zmiňována v souvislosti s ním je dívka, kterou nechal uvěznit Menhart z Hradce právě na hradě v Kamenici nad Lipou. Mělo jít o Anežku, dceru husity Prokopa z Ústí. Objevují se však i jiná jména. Bitva se měla strhnout u rybníka v Kamenici, později nazvaného Kalich.<sup>26</sup> Zbytek Menhartova vojska se ještě čtrnáct dní bránil v hradu, který byl následně rozbořen. Co se stalo s Anežkou, není známo.<sup>27</sup>

### **Bohuslav jako ideální románový hrdina?**

*„Žižka natočil hlavu tím směrem, odkud slyšel hlas: „Chtěls mi něco, pane ze Švamberka, povídej!“ „Mám jen jedno přání, Jene Žižko z Trocnova. Přání, které těžko pochopíš a nebudeš mi věřit. Ale já tě prostě prosím, abys mi projevil svou důvěru tak, jako jsi mi ukázal svou velkorysost. Chtěl bych vstoupit do husitského vojska. Neber to jako chvilkové vzplanutí nebo snahu dostat se z Příběnic. Už jsem prve říkal, že to těžko pochopíš. Znáš mne jako svého nepřítele. Ale já jsem se změnil, mnohé jsem ve vězení pochopil. Nemohu dát jinou záruku svého opravdového přesvědčení než své šlechtické slovo. Jestli ještě něco platí.“ ...“Dovedu být pevný. Pro co se rozhodnu, u toho setrvám. Poznal jsem, že jsem se kdysi rozhodl špatně. Ten, v jehož jméně jsem bojoval, si to nezaslouží. Zikmund není hoden, aby byl králem této země. Je stejně špatný, jako jsou nespravedlivá tažení do Čech. Váš boj je ale spravedlivý, poznal jsem to.“Ted’ už řekl opravdu všechno. Jan Žižka stále mlčel, nepohnul se, byl jako skála. Pak konečně promluvil.“ (s. 170 – 171)*

Husitství je pro autorku románu „Labuť a kalich“ „velký a spravedlivý boj“ (s. 12), čímž je dán i její celkový náhled na toto historické období a jeho hrdiny. Husité jsou prezentováni jako bojovníci za sociálně spravedlivou společnost, bez

---

<sup>26</sup> Bartošek z Drahonice. Kronika. In: HLAVÁČEK, Jan: *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Praha 1981, s. 236.

<sup>27</sup> JÁNSKÝ, Jiří: *Páni ze Švamberka*. Domažlice 2006, s. 60.



pánů a vybírání dávek a poplatků, i v otázce náboženské jde v tomto pojetí především o rovnost, před Bohem.

Hlavní osu románu tvoří skutečný osud Bohuslava ze Švamberka. Bohuslav Jany Janusové je elegantní a hrdý, inteligentní šlechtic, ideálního vzhledu. Dala mu tuto podobu: štíhlý, černovlasý, s černým vousem a pronikavýma očima. Bohuslavův prakticky hotový historický příběh obohatila o fiktivní příběh lásky k mladinké zlatovlasé Elišce Hanovcové. Poprvé se s nimi setkáváme při romantických vyjížděkách v okolí hradu Švamberk, které přeruší smrt Václava IV. Bohuslav vsadí vše na pro něj nešťastnou kartu, císaře Zikmunda, který mu sice okázale projevuje přízeň, ale opustí ho, když na něj zajatý Bohuslav spoléhá nejvíce. Naplní se tak varování Bohuslavova přítele Zmrzlíka, s kterým se Bohuslav na začátku příběhu rozejde ve zlém, ale přesto si ho stále váží.

V prvotině Jany Janusové vystupuje však vedle Bohuslava celá řada dalších postav, fiktivních<sup>28</sup> i historických, ze všech společenských vrstev. Vznikla tak vlastně klasická románová kronika jiráskovského typu, pouze menšího rozsahu. Příběhy většiny postav jsou naznačeny, pak opět mizí a objevují se. Kaleidoskop postav sice na jedné straně může dobře reprezentovat barvitý svět tehdejšího českého středověku, problém je však v tom, že jsou často skutečně jen načrtnuty. I ústřední hrdina Bohuslav se tak mezi nimi ztrácí a působí jako pouhá figurka, jedna z mnohých. Pro čtenáře je obtížné vytvořit si při rychlém střídání prostředí a hrdinů k někomu bližší sympatie, což platí i pro Bohuslava. Ledva se totiž vynoří, už jsme zase někde jinde a s někým jiným.

Postavy nejsou rovněž dostatečně psychologicky prokresleny. Nejméně věrohodně působí stěžejní část, vysvětlující Bohuslavův přechod na husitskou

---

<sup>28</sup> První postava vůbec, s kterou se čtenář seznámí, je výrostek Petr, učedník cechu truhlářského, který hltá kázání Jana Želivského „*proti bohatým a mocným tohoto světa*“ u P. Marie Sněžné. Mezi posluchači je i Jan Žižka. Petrovo zranění podnítl útok na Novoměstskou radnici (první pražská defenestrace). Petr odchází na Tábor, po smrti svého přítele nachází útočiště v rodině Zuzky Pabiánkové a Ondřeje.

stranu, což by ovšem byl zapeklitý oříšek i pro zkušenější spisovatele. Husitský kněz Michal, který navštěvuje Bohuslava ve vězení na Příběnicích, je sice dostatečně sympatický, Bohuslavova přeměna se však odehrává podezřele rychle. Měsíce věznění jsou prakticky přeskočeny, skáčeme rovnou do konce léta. Bohuslav se od Michala dozvídá o smrti svého přítele Zmrzlíka, dojme ho i zpráva o oslepnutí velkorysého Žižky. Lze však důvěřovat dojetí a obdivu pyšného Švamberka z několika minut trvajících setkání se sošným Žižkou na hradě Švamberk? Opomenuto nezůstalo samozřejmě ani kronikáři zmíněné znechucení z toho, že římský král Zikmund nehnul pro svého věrného služebníka ani prstem.<sup>29</sup>

Bohuslavova fiktivní mladinká nevěsta, Eliška Hanovcová, je v románu vylíčena jako skutečně naivní, možno říci až přihlouplá dívenka. Ráda se hezky obléká, baví a přijímá dárky. Tím se podobá rozmarné Zikmundově manželce Barbaře. Elišku omlouvá snad jen její mládí a dobová snaha držet ženy stranou a nic moc jim nevysvětlovat. Eliška se však ani nesnaží chápat, co se zemi děje. V době bitvy na Vítkově ji např. zajímá hlavně, že viděla římského krále a tancovala se svým milým vedle královského páru. Vrcholem je, když i po řadě debaklů stále vidí svého rytíře jako hrdinu, „*který v čele vojska rozhání a tepe husitskou chátru, drzé špinavce, neposlušné svých pánů.*“ (s. 153). Něco málo jí dojde, až v momentu, kdy se husiti objeví před Švamberkem. Bohuslava jako husitského hejtmana odmítá, na jeho listy neodpovídá a odmítá ho následovat, když si pro ni na Švamberk osobně přijede. Měla si přece brát bohatého zástupce panského stavu a nikoliv nějakého husitu. Z Bohuslavovy rozvětvené rodiny se dějem mihne ještě jeho bratr Hynek, ke konfrontaci obou po Bohuslavově morálním přerodu však již nedorazí.

---

<sup>29</sup> Drobné náznaky budoucí krize najdeme v předchozím ději. Švamberk nechápe upálení měšťana Krásky ve Vratislavi, které nařídil uražený Zikmund. Kacíře si představuje jinak a navíc: dochází mu, že by takto mohl skončit např. i jeho moudrý přítel Zmrzlík. (s. 89). Zatím se ještě spokojí s myšlenkou, že panovník prostě musí být tvrdý. Nadšením ho nenaplní ani vyhlášení křížové výpravy. Po bitvě u Vyšehradu zase vidí Zikmunda, jak hledá útočiště v alkoholu za zavřenými dveřmi.

Jak je zřejmé i z těchto dvou příkladů, pracuje autorka se stereotypy v zobrazení postav (i v jazykových prostředcích). Řada postav je již dopředu označena hodnotícími přívlastky, které čtenáři nedávají mnoho prostoru pro jeho představivost či vlastní hodnocení. Petr Zmrzlík je tak očima Bohuslava představen jako „vážený, vzdělaný a spravedlivý“ (s. 16), u Švamberka se opakovaně objevuje přídavné jméno „pyšný“. Rožmberkové jsou „mocní, bohatí“ a „lhostejní k živoření obyčejných lidí“ (s. 72). Nejvíce přívlastků mají ovšem logicky Žižka a Zikmund. Jeden v pozitivním slova smyslu, druhý v negativním. I Žižka a Bohuslav mají mnoho společného, jak se dozvídáme ve scéně jejich prvního setkání na Švamberku. Oba jsou „pevní, silní, neústupní, hrdí.“ (s. 157).

Jedním z často zmiňovaných znaků autorčina literárního díla je její silné sociální cítění. Její sympatie mají v tomto případě prokazatelně především zástupci husitské strany, zejména pracovitá chudina, morálně podporovaná radikálními knězi. Specifickou roli má i Praha na počátku husitství, personifikovaná slovy: „*Praha žila nadějemi prostých lidí a jejich vidinami království božího na zemi*“ (s. 26).<sup>30</sup> Pozitivně zobrazený zástupce šlechticů je spíše výjimkou (platí pro Petra Zmrzlíka ze Svojšína a husitské hejtmany z řad nižší šlechty), což je ovšem v souladu se zažitým tradicionalistickým českým historickým výkladem. V mírnějších barvách je vylíčena prakticky jen důstojná a hluboce nešťastná královna Žofie, zklamaná manželstvím se slabošským Václavem IV. Autorka jí dopřála i krátký milostný románek s pověstným „převlékačem kabátců“ Vartenberkem<sup>31</sup>, který však končí vzájemným odcizením.

---

<sup>30</sup> Objevuje se i jeden napravený bohatý měšťan, zlatník Hána, který zprvu vyhazuje svého tovaryše Jíru, protože je husita, nakonec však v šoku z útěku své ženy Anny, vezme do učení Jírova syna.

<sup>31</sup> Opomenut nezůstal ani karlštejnský purkrabí Jan Sádlo ze Smilkova, druhdy přítel Václava IV., kterého Zikmund sesadí z jeho úřadu. Na rozdíl od vrtkavého pana Vartenberka, kterému jeho změny stran téměř zázračně procházejí, končí méně urozený Jan Sádlo tragicky, husité ho jako zrádce bez soudu popraví.

Z historických postav české tradice, milující film Jan Žižka, potěší dále dosti statický obraz tohoto vojevůdce. Žižka opět jako by slezl z podstavce, či filmového plátna. Čtenáři si zcela bez potíží představí tohoto Žižku jako klasického Zdeňka Štěpánka, či otce vojevůdce, v duchu líčení historika V. V. Tomka, který má pochopení pro lidské chyby (i Švamberkovy). Vystupuje jako moudrý správce obce, obávající se náboženského fanatismu. Setkáváme se s ním hned na začátku románu, kdy se při kázání o zkaženosti světa samozřejmě opírá o pilíř a poslouchá (s. 8). Ve vzpomínkách se vrací i do let svého mládí, kdy žil jako mstitel a pronásledovaný psanec. Po bitvách i před nimi ho zpravidla zastihneme hluboce zadumaného. Po dobytí hradu Švamberk si jako jediný uvědomuje, že by Bohuslava husité zabili, uvěří jeho slovu a za ním do nepřátelského hradu raději sám. Bohuslav se pak dívá do jeho „*nehyné a přísné tváře*“ (s. 157) a pociťuje ke svému velkorysému nepříteli „*obdiv a úctu*“. Svou rozvážnost a rozhodnost neztrácí Žižka ani poté, co oslepne u Rabí. S vězněným Bohuslavem zachází spíše jako s nezdárným synem a až na malé zaváhání, když chce propuštěný Bohuslav jet za svou Eliškou, mu moudře (či nemoudře?) věří, že přešel na husitskou stranu z přesvědčení. Žižkova autorita je v románu nezpochybnitelná. Jeho husité mu věří i neuvěřitelné, totiž právě to, že nenáviděný Bohuslav přešel k nim, a hned jako velitel oddílu. S podivem je jen, že je Bohuslav schopen vedle něj po měsících věznění a mizerné stravy stát ihned po propuštění. Frázovitou scénu pak korunuje věta: „*Když věříte mně, musíte věřit i jemu.*“ (s. 172). Jen nový husitský správce hradu Švamberk zírá nevěřicně nejen na zvláštního velitele husitského oddílu, ale i na Žižkův průvodní list a uklidní se, až když uslyší, že Švamberk si přijel jenom pro Elišku.

To, co platí o stereotypně podaném Žižkovi, platí stejnou měrou i o Zikmundovi. Zikmund je výlupek všech nectností, pomstychtivý zhýralec, necitlivý cizinec na trůně, cítící se doma v Německu(!) (s. 60). Trpí pod

pantoflem své krásné, stále znuděné a ne právě věrné manželky, i komplexem z toho, že jeho otec dával vždy přednost před ním prvorozenému.

Z prvotiny Jany Janusové je, jak zmíněno, zřejmé ženské směřování k dobrému konci. Bohuslava opouštíme v okamžiku, kdy se stává tábořským hejtmanem,<sup>32</sup> a možná trochu dobově ideologicky nalézá nový smysl života, i když bez své milované. Samotná zůstává v souladu s historií i královna Žofie, která se z neklidných Čech dobrovolně uchýlila do exilu v Bratislavě.

Šťastnější jsou fiktivní husité. Štěstí na Táboře nachází Zuzka Pabiánková, v manželství s někdejší Švamberkovým poddaným, vdovcem Ondřejem, se jí narodí syn. Ztrátu nejstaršího syna překoná i pražská rodina tovaryše Jíry, dokonce i nevěrná a lehkovážná Anna zmoudří a vrací se ke svému staršímu, ale milujícímu manželovi, zlatníku Hánovi.

Pro plzeňské patrioty jsou jistě zajímavé kapitoly z husitské Plzně, která otevírá brány Žižkovi jako vyvolené Město Slunce, aby husity ze svých bran opět vypudila. Žižka opět bydlí historicky doložené Kateřiny Pabiánkové, (správně Pabiankové).<sup>33</sup> Scéna pálení jejího majetku i konec její tvrze ve Štěnovicích působí velmi nostalgicky. Pabiánková je představena jako přesvědčená husitka, kterou až narození Zuzčina syna přivede k úvahám o nutnosti ukončení bojů.

Román o Bohuslavovi ze Švamberka na mnoha místech prozrazuje, že autorka je především historička a zdatná didaktička a až poté (začínající) beletristka. Autorce se podařilo po vzoru českých autorů 19. století propašovat do textu, více či méně zdařile, kratší či delší naučné pasáže či citáty z písní či pramenů (např. znění artikul si ve vězení opakuje Bohuslav ze Švamberka,

---

<sup>32</sup> Tragický konec hejtmana však prozradí krátký historický doslov.

<sup>33</sup> Pobyt v jejím domě nelze historicky doložit. Oblíbenou tradici vytvořil až historik J. Strnad. Strnad se opíral o listinu z r. 1482, kde je zmíněno, že paní Kateřina: „spálivše své statky dobrovolně na rynku svévolně s bratřími za Žižkou z města otběhli a pryč šli i jeli.“ (STRNAD Josef: *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad*. 2. díl Plzeň 1905, s. 221–3. – SCHIEBL Jaroslav: *Pověsti o Žižkovi na Plzeňsku*. Plzeňsko, 6, 1924, č. 6, s. 111, 113.)

Zikmund vzpomíná na svého bratra Václava a jeho otce). Některé motivy evokují také zcela jinou dobu, než nábožensky napjaté 15. století. Mám na mysli např. zmínky o utrpení nezaměstnaných, které by se hodily spíše do románů z doby hospodářské krize 20. století. Ani na Zikmundově bohaté tabuli bychom pak nenašly takový chod, jako krocany s nádivkou (s. 113). Jako ze školních úloh (či nějakého ideologického školení) působí četné fráze: zejména Žižkův projev, ve kterém vychvaluje Bohuslava za jeho „*sílu ducha, chrabrost a neohroženost*“ (s. 180)

Současné čtenáře, rozmazlené četbou románů fantasy s fascinujícími scénami bitev, patrně zklame především velmi úsporné, popisné a málo dramatické líčení bitev a dobývání hradů, které jsou často jen přepisem dochovaných kronikářských záznamů (někdy s několika vloženými dialogy). Ani Bohuslav nedostal ve svých bitvách se Žižkou mnoho prostoru. Po Někmiří reaguje značně navztekane, podobně jako Zikmund ve filmu *Proti všem* (s. 54). U standardně popsané Sudoměře Bohuslav pak nefiguruje vůbec. Málo známé bitvě u Malého Boru je věnováno jen pár vět (s. 133) Posledním bojem je Německý Brod, kde již Bohuslav bojuje na husitské straně. Poněkud jednotvárně rozdává rány svou neúnavnou pravicí, aby si v závěru vysloužil od Žižky jmenování hejtmanem. (s. 173). I tak dramatická záležitost, jako je dobytí hradu Švamberk, se odehrává jen na několika stránkách, s uvedením zmíněných známých kronikářských záznamů (s. 153 – 156). Bohuslav jen prostě konstatuje, že má málo lidí a pošle pro Žižku, aby ho požádal o Zmrzlíkovo zprostředkování.

Zde i v případě některých replik by si příběh zasloužil zkušenější pero a větší schopnost fabulovat a vytvářet dramatické situace. Přes dílčí nedostatky je zejména pro čtenáře ze západočeského regionu, kteří nemají chuť na studium historických studií, právě tento román zajímavým přehledem u husitství v kraji. Je totiž faktograficky poměrně přesným obrazem, kritický přístup je však třeba při trochu naivním a zjednodušeném (přesto stále oblíbeném) pohledu na téměř

idylicky pojatý boj mezi hodnými husity a zlými (nebo ještě nenapravenými) katolíky.

## RESÜMEE

### **Über den einstigen erbitterten Gegner der Wahrheit und Kelchkommunion. Das literarische Debüt von Jana Janusová**

Im Jahre 1987 erschien der Roman „Schwan und Kelch“ (Zweitaufgabe 1996) aus der Feder der Pilsener Historikerin Jana Janusová. Hauptfigur dieser Erzählung ist Bohuslav von Schwanberg, ein westböhmischer Adeliger, der im 15. Jahrhundert an der Spitze des Pilsener Bündnisses der Katholiken gegen die Hussiten stand. Er wurde jedoch 1421 auf seiner Burg Krasíkov (Schwanberg) von den Hussiten gefangen genommen. Im Gefängnis wechselte er die Seite und wurde schließlich hussitischer Hauptmann. Im Jahre 1425 erlag er den Verletzungen, die er auf dem Schlachtfeld nahe der österreichischen Stadt Retz erlitten hatte. Im vorliegenden Artikel wird zuerst die historische Gestalt des Bohuslav dargestellt, danach sein Bild im Roman.

Für die Autorin bedeutete die hussitische Periode die Zeit des „großen und gerechten Kampfes“ der Tschechen. Sie arbeitet mit den üblichen Stereotypen (Žižka erscheint als Weisester unter den Hussiten, Kaiser Sigismund wird dagegen als rothaariger, meuchelnder Fuchs charakterisiert; ergänzt wird das Szenario durch fiktive Volkshelden von hohem sittlichen Niveau.) Der Roman konstruiert eine einfache romantisch-idyllische Handlung, der auch nicht das Happy-end fehlt. Die Schriftstellerin folgt ihrem Helden bis zu dem Augenblick, in dem er eine neue Lebensaufgabe als hussitischer Hauptmann findet. Zwar verliert er seine katholische Familie und seine Freunde, findet jedoch eine neue Familie in der hussitischen Gemeinschaft. Die Simplizität dieser Geschichte sowie ihre Ausarbeitung ernteten auch bei ihrer Veröffentlichung Kritik, welche ebenfalls erwähnt und zitiert wird.